

No cal dir que aquesta apreciació s'ha de fer extensiva a les pintures de Cretes (Aragó), coneudes per l'article publicat en 1907 per D. Santiago Vidiella en el *Boletín de Historia y Geografía del Bajo Aragón*. Son figures de cervo, porc, senglar y cavall, pintades a la paret d'una bauma, també despresa o caiguda de son lloc primitiu com la de Cogul, dibuixades ab gran soltura y encara ab més perfecció que les de Catalunya»

Un altre toro ibèrich a Elx

El distingit arqueòlech de la regió d'Elx; D. Pedro Ibarra, ens comunica la troballa d'un altre toro ibèrich, decapitat, descobert al lloc anomenat la Sierra del Molar, en una vall que arriba fins a la marina. Sembla que 'l va descobrir un pagès llaurant, que topava sovint ab l'arada ab una pedra grossa, que descalsada va resultar ser aquesta curiosa escultura.

Serà un més en la serie dels toros y *marranos* ibèrichs, que 's troben a cents, segons ens deia fa poch el nostre amich Gómez Moreno de Granada, en els *despoblados* de les províncies de León y Salamanca. A la regió llevantina tenen de vegades el cap barbut de forma humana y girat a un costat, com els toros antropocèfals de la Caldea (Fig. 8). Així es per exemple la famosa *bicha* de Bazalote al Museu arqueològich de Madrid (Fig. 9) en el que el tipus del monstre oriental es reproduït exactament, com va fer notar ja fa temps M. Leon Heuzey. Després se veu que la forma 's vulgarisa y el toro pert la seva fisonomia humana y queda reduït a un ídol ibèrich que no 's coneixeria la seva procedència asiàtica, sino fossin els exemplars com la *bicha* de Bazalote que encara tenen el cap de figura humana.

El que 'ns comunica are el Sr. Ibarra, es semblant al que va publicar també decapitat M. Pierre Paris (*Essai sur l'art et l'industrie*, etc., tom. I, pàg. 122), y que senyala com perteneixent a la col·lecció del mateix Sr. Ibarra. Que 'l are descobert a la sierra del Molar (Fig. 10), tenia ja el cap de un toro, y no un cap de persona, ho demostra que fent exploracions pels voltants del lloc aon va ser trobat se va descobrir una de les orelles que té una forma rígida com la d'un toro vulgar.

Es de notar que si com a tipus escultòrich el nou badell trobat a la Sierra del Molar, està ya lluny de la representació caldea d'aon procedeix; com a estil y execució mostra una tècnica ben avansada, y perxò aquest badell podria ser quasi contemporani de l'època romana. Es singularissim aquest fet de la supervivència dels elements orientals, en els temes de l'arqueologia ibèrica, l'escultura com la ceràmica va reproduint formes de l'art vingut de llevant en els milenaris anteriors.

En quant el vehícol que podia conduir fins a l'Espanya aquesta representació caldea, no cal dir que podia ser molt be vingut ab el conjunt de elements orientals que impregnaban l'art prehelènich de Creta, arribat fins a la península ibèrica, segons ne posseim proves irrefutables.

Des de que es van tenint coneixements clars de l'importància y difusió de l'art prehelènich, l'origen de algunes formes

Fig. 8

Toro antropocefal Caldeo (*Sarzea, Hunzey*).

Fig. 9. — Bicha de Bazalote (*P. Paris*)

ibèriques ja no resulten tant misterioses. Are més que preguntarnos d'on han vingut, lo que ens preocupa es saber com han durat. Sense moureus d'aquesta representació del toro agenollat, y en un principi de fisonomia humana. Aixis per exemple la escultura caldea que reproduim en la fig. 8 serà probablement contemporànea de les estatues de Tello o Sirpula anteriors al quart milenari avans de Jesucrist. La figura del toro antropocefal l'adota l'Asiria per decorar les portes dels seus palaus, es compren que debia ser un tema oriental difus per tot el mon antich. Pro en lloc com en la Iberia, l'imitació del tipu primitiu caldeo es més exacte: comparintse les dos figs. 8 y 9, es veu idèntica posició del cap girat y barbut, idèntica manera d'agenollarse. L'única cosa que l'hi falta a l'esfinx de Bazalote es la mitra per cobrir son cap y els varios parells de banyes. Encare que el nou exemplar que avuy publicuem ya no es més que un simple toro, agrahim de tot cor la curiosa notícia del Sr. Ibarra, y esperem que continuará fentnos conèixer les novetats arqueològiques d'aquesta regió d'Elx, que tant ha donat ja als estudis de les antiguitats ibèriques.

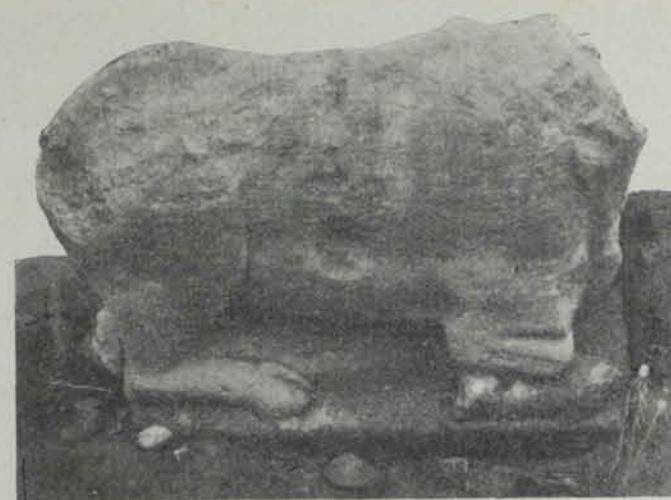

Fig. 10 (Fot. P. Ibarra)
Nou toro ibèrich descobert a Elx

Fragments de vasos ibèrics d'Ampurias.

El nostre estimat col·laborador D. M. Cazurro ens envia la nota importantíssima que publiquem a continuació:

«Las excavaciones realizadas por la Junta de Museos de Barcelona han dado por resultado al hallazgo de buen número de fragmentos de esta clase de cerámica, que hasta ahora no había llamado la atención de los que en Ampurias habían hecho excavaciones en busca de objetos que vender, no porque fuera escasa, sino porque por sus poco brillantes colores y falta de figuras no ofrecía nada de interesante para ellos, explicándose así el que hasta hoy pasara casi desapercebida.

Pero los restos de cerámica ibérica que han sido encontrados en estas excavaciones de los Museos de Barcelona, con cuya inspección fuí honrado por la Junta de Museos, no habían suministrado hasta hoy nuevos datos de verdadero interés, ni por los dibujos que los adornan, ni por las relaciones de estratificación en que han sido encontrados.

Las formas encontradas han sido también las comunes de urna cilíndrica con bordes rectos salientes hacia fuera, ó la de ollas ó kapis con una ó dos asas.

En cuanto á su yacimiento los niveles que han suministrado esta clase de cerámica han sido también muy diversos, tantos, por desgracia, que no se prestan á conclusiones definitivas. En la ciudad ibero-romana, han sido hallados en el extremo de la calle principal á menos de 0'50 metros de profundidad, revueltos con todo género de cerámica romana; en un pozo hecho al pie de la muralla, por dentro, á la derecha de la puerta y á poco más de 12 metros de ella, se hallaron á los 3'15 m. algunos fragmentos con cerámica campaniense y romana y una moneda de Juba I de Mauritania. En las catas abiertas junto al muro común que subía desde la ciudad griega á la romana, siguiendo el actual camino que lleva esta misma dirección, en un silo se encontraron también numerosos fragmentos, algunos de una urna grande, casi completa, y á la profundidad de 1'30 m., revueltos con cerámica galo romana, de la mal llamada sàgentina y con cerámica campaniense. Cerca de la Basílica cristiana, algunos fragmentos reposaban sobre un trozo de mosaico romano de muy baja época. Éstos y otros muchísimos datos que pudieramos citar, demuestran cómo entre las ruinas revueltas mil veces por la azada y la reja del agricultor de pasadas épocas, no existen datos de una estratificación clara y manifiesta. Sólo en términos generales puede observarse que los fragmentos ibéricos, y aun más los griegos de buena época, sólo se encuentran en abundancia en las capas más profundas. Hasta unos tres metros de profundidad